

ks. Dariusz Lipiec

 <https://orcid.org/0000-0002-8890-2062>
dlipiec@kul.pl

 <https://ror.org/04qyefj88>

Formacja presbiterów do duszpasterstwa nadzwyczajnego

 <https://doi.org/10.15633/ps.28407>

Ks. Dariusz Lipiec — prof. dr hab., pracownik w Katedrze Teologii Pastoralnej na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. W badaniach naukowych skupia się wokół problematyki organizacji duszpasterstwa, duszpasterstwa nadzwyczajnego, zwłaszcza osób z niepełnosprawnością, i apostołstwa laikatu.

Article history • Received: 16 Feb 2024 • Accepted: 17 Aug 2024 • Published: 30 Dec 2024

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstract

The Formation of Presbyters for the Extraordinary Pastoral Care

The formation of presbyters for the extraordinary pastoral care has its own specificity which results from particular kind of the pastoral activity of the Church in that area. It is addressed to the properly selected clergymen who are bestowed with the skills enabling them to undertake such an activity. The article is based on existing sources, the contemporary teaching of the Church and the literature on the discussed subject. These sources imply research methods such as: content analysis method, source analysis and the like. The article consists of five parts, which cover the problem of selecting candidates for extraordinary pastoral care (1) and the dimensions of permanent formation: human (2), spiritual (3), intellectual (4) and pastoral (5). The fundamental conclusion that results from the conducted analysis is the following: it is necessary to carry out this kind of formation at a properly high level which is adapted to the pastoral challenges and to the needs and expectations of the recipients of various fields of the extraordinary pastoral care.

Keywords: formation, permanent formation, formation of presbyters, pastoral care, extraordinary pastoral care

Abstrakt

Formacja prezbiterów do duszpasterstwa nadzwyczajnego

Formacja prezbiterów do duszpasterstwa nadzwyczajnego ma określoną specyfikę, wynikającą z właściwości tej dziedziny działalności pastoralnej Kościoła. Jest ona dedykowana odpowiednio dobranym duchownym, którzy mają predyspozycje do prowadzenia takiej działalności. Autor artykułu opiera się na dostępnych źródłach, nauczaniu współczesnego Kościoła i publikacjach dotyczących podjętego zagadnienia. Źródła te implikują przyjęte metody badawcze, takie jak: metoda analizy zawartości treści, analizy źródeł i im podobne. Artykuł składa się z pięciu części, które obejmują problem doboru kandydatów do duszpasterstwa nadzwyczajnego (1) oraz wymiary formacji stałej: ludzki (2), duchowy (3), intelektualny (4) i pastoralny (5). Zasadniczy wniosek, jaki wynika z przeprowadzonych analiz jest następujący: konieczność prowadzenia formacji prezbiterów do duszpasterstwa nadzwyczajnego na odpowiednio wysokim poziomie, dostosowanym do wyzwań pastoralnych oraz potrzeb i oczekiwań adresatów różnorodnych dziedzin tej działalności.

Słowa kluczowe: formacja, formacja stała, formacja prezbiterów, duszpasterstwo, duszpasterstwo nadzwyczajne

Formacja jest to

wywieranie trwałych wpływów przez jedną osobę, grupę, instytucję na osobowość innego człowieka w celu ukształtowania w nim (zgodnie z odpowiednim modelem) psychicznych struktur poznawczo-oceniających z internalizacją systemu przekonań i systemu wartości oraz wytworzenia wpływających z nich umiejętności działań w kierunku. [...] W procesie formacji odbiorca jest podmiotem aktywnym, gdyż sam najtrafniej ocenia potrzeby własnego rozwoju i jego indywidualny charakter; formacja jest więc działaniem towarzyszącym i stymulującym samorozwój osoby, ułatwia autorealizację i dostarcza obiektywnych wzorców samooceny¹.

Formacja prezbiterów jest tu rozumiana jako „naturalna i [...] niezbędna kontynuacja procesu kształtowania osobowości kapłańskiej, rozpoczętego i prowadzonego w seminarium [...] w ramach formacji przygotowującej do przyjęcia święceń”². Jest to formacja stała, której celem jest

stopniowe objęcie i przeniknięcie całego życia i działania prezbitera w wierności otrzymanemu darowi [Bożemu][...], który powinien być ciągle ożywiany, by prezbiter mógł właściwie odpowiedzieć na swoje powołanie. Jako człowiek usytuowany historycznie, potrzebuje on doskonalić się we wszystkich aspektach życia ludzkiego i duchowego [...]. Szybkie i powszechnie zachodzące zmiany oraz często zeświecczone środowisko społeczne, typowe dla współczesnego świata, są dodatkowymi czynnikami, które sprawiają, że właściwe przygotowanie prezbitera jest absolutnie nieuniknione, jeśli ma ustrzec się od rozmycia własnej tożsamości i odpowiedzieć na potrzeby nowej ewangelizacji³.

W kontekście szybko zachodzących zmian i rosnących wymagań współczesnego świata szczególnego znaczenia nabiera formacja prezbiterów do duszpasterstwa nadzwyczajnego. Duszpasterstwo nadzwyczajne to „działalność zbawcza Kościoła zaadresowana do określonych grup i tych osób w danym środowisku, które ze względu na warunki

¹ Z. Chlewiński, *Formacja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, red. L. Bieńkowski, P. Hemperek i in., Lublin 1989, kol. 389.

² Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Pastores dabo vobis*, 71.

³ Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów*, 87.

życia i ich szczególne potrzeby nie mogą dostatecznie korzystać z duszpasterstwa zwyczajnego⁴. Jest ono rozległą i różnorodną dziedziną działalności pastoralnej Kościoła. Obejmuje duszpasterstwo specjalne, adresowane do różnych grup zawodowych, osób z niepełnosprawnościami i tych, którzy znajdują się w określonych sytuacjach życiowych. W skład tego duszpasterstwa wchodzi także różnorakie formy zorganizowanej działalności, zwłaszcza obchody rocznic czy peregrynacje. Duszpasterstwo nadzwyczajne obejmuje również duszpasterstwo specjalistyczne, adresowane do osób, które znalazły się na marginesie życia, skonfliktowanych z porządkiem społeczno-kulturowym, religijnym lub prawnym⁵.

Adresaci i specyfika duszpasterstwa nadzwyczajnego wskazują na konieczność odpowiedniego przygotowania duchownych do jego realizacji. Obecne formy i metody formacji stałej prezbiterów nie odpowiadają w pełni potrzebom osób objętych tym duszpasterstwem, ponieważ uwzględniają głównie wymogi duszpasterstwa zwyczajnego, powszechnie realizowanego w Kościele. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie specyfiki formacji prezbiterów do duszpasterstwa nadzwyczajnego, uwzględniającej poszczególne jej wymiary: ludzki, duchowy, intelektualny i pastoralny. W artykule podjęto również zagadnienie doboru kandydatów do duszpasterstwa nadzwyczajnego, bez którego zagadnienie formacji jest trudne do całościowego zobrazowania. Artykuł został przygotowany na podstawie dostępnych źródeł, takich jak nauczanie współczesnego Kościoła i publikacje dotyczące podjętego problemu badawczego. Źródła te implikują przyjęte metody badawcze, w tym metodę analizy zawartości treści oraz analizę źródeł.

1. Dobór kandydatów

Specyfika duszpasterstwa nadzwyczajnego sprawia, że nie wszyscy prezbiterzy są zdolni do jego realizacji. Nie chodzi jedynie o to, że żaden z duchownych nie jest w stanie angażować się we wszystkie jego rodzaje, ale

4 R. Kamiński, *Duszpasterstwo nadzwyczajne*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 209.

5 R. Kamiński, *Duszpasterstwo nadzwyczajne*, w: *Teologia pastoralna*, t. 2, red. R. Kamiński, Lublin 2002, s. 309–313.

przede wszystkim o to, że nie każdy wyświęcony prezbiter jest w stanie skutecznie pracować w jakiegokolwiek jego dziedzinie. Istotne są odpowiednie cechy za organizację duszpasterstwa na poziomie diecezjalnym i ponaddiecezjalnym muszą brać pod uwagę indywidualne predyspozycje kandydatów na duszpasterzy. Istotne są odpowiednie cechy charakteru oraz predyspozycje intelektualne i emocjonalne. Ważne są także wiedza i umiejętności właściwe dla danego rodzaju duszpasterstwa, które mogą stanowić podstawę do dalszego doskonalenia w ramach szkoleń lub kursów.

Cechy charakteru są uważane za ważne w pracy z ludźmi wymagającymi specyficznej uwagi ze strony duszpasterzy. Do grup takich zalicza się między innymi osoby z niepełnosprawnością. W pracy z osobami dotkniętymi różnymi kategoriami niepełnosprawności przydatne są podobne, ale w niektórych sytuacjach odmienne cechy, takie jak: empatia, cierpliwość, wrażliwość czy umiejętność słuchania. Z kolei nieco inne cechy charakteru są bardziej przydatne w duszpasterstwie specjalistycznym, skierowanym do osób z zaburzeniami osobowości, uzależnionych lub wchodzących w konflikt z prawem. W tym wypadku oczekuje się bardziej cierpliwości połączonej z asertywnością. W duszpasterstwie dedykowanym różnym grupom osób wykonującym ten sam zawód lub w podobny sposób spędzającym czas wolny, od duchownych oczekuje się takich cech, które są cenione w tych grupach. Cechy te sprzyjają wykonywaniu zawodów lub czynności, należą do etosu grupy i są cenione przez jej członków u innych ludzi. Posiadanie określonych cech może okazać się atutem duszpasterza, wspierającym jego autorytet i służącym budowaniu relacji, co z kolei sprzyja skuteczności działań duszpasterskich.

Należy zauważyć, że posiadanie określonych cech charakteru, predyspozycji fizycznych lub psychicznych nie predestynuje do podejmowania pracy w ramach duszpasterstwa nadzwyczajnego, ani ich brak nie wyklucza poszczególnych duchownych z możliwości zaangażowania się w tę formę posługi. Różnorakie cechy są możliwe do wypracowania lub pogłębienia w ramach formacji stałej. Niemniej jednak, posiadane odpowiednich predyspozycji może ułatwiać podejmowanie określonych działań i wpływać na ich efektywność. Biorąc pod uwagę zaangażowanie prezbitera, jego posiadane predyspozycje i cechy mogą

skutkować mniejszym nakładem sił i czasu potrzebnych do wykonania zadań pastoralnych.

Inną właściwością duchownych, przydatną w realizacji duszpasterstwa nadzwyczajnego, są ich zainteresowania. Chodzi tu o zainteresowania duszpasterskie, jak i poza duszpasterskie. Te pierwsze są zazwyczaj budzone i pogłębiane z ramach formacji seminaryjnej. Kandydaci do święceń przejawiają różnorakie zainteresowania i angażują się w różnorakie projekty pastoralne realizowane zarówno w seminarium, jak i poza jego murami. Nierzadko zdarza się, że klerycy angażują się w wiele różnorakich przedsięwzięć, dając poznać swoje wielorakie możliwości. Należy jednak pamiętać, że okres formacji seminaryjnej ma odmienną specyfikę niż czas posługi duszpasterskiej, dlatego aktywności podejmowane w czasie studiów nie zawsze muszą odpowiadać osobistym preferencjom kleryków. Doświadczenie pokazuje, że wiele zainteresowań pastoralnych alumnów nie jest rozwijanych po święceniach. Nie wynika to wyłącznie z braku możliwości duszpasterskich i potrzeb religijnych wiernych, lecz w znacznej mierze z faktu, że część aktywności podejmowanych podczas studiów jest traktowana przez kleryków jako swego rodzaju hobby i sposób na spędzanie wolnego czasu⁶.

Dla odpowiedzialnych za organizację duszpasterstwa na szczeblu diecezjalnym i ponaddiecezjalnym ważne są takie zainteresowania, które realizowane są po przyjęciu święceń. Świadczą one o tym, że zaangażowanie duchownego w określone dziedziny duszpasterstwa ma charakter trwały, wynika z głębszych potrzeb osobistych i może być silnie zakorzenione w jego osobowości. Niemniej jednak, przejawianie określonych zainteresowań przez alumnów może być wstępem do przygotowywania ich do pracy w określonych dziedzinach działalności pastoralnej, takich jak duszpasterstwo osób z niepełnosprawnością słuchu, wymagające znajomości języka migowego.

W literaturze teologicznej rzadko zwraca się uwagę, choć częściej w praktyce pastoralnej, na zainteresowania prezbiterów niemające bezpośredniego przełożenia na duchowy aspekt ich posługi. Takie

6 Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Droga formacji prezbiterów w Polsce*. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia, 377, <https://episkopat.pl/doc/212952.english-wchodzi-w-zycie-dokument-droga-formacji-prezbiterow-w-polsce-ratio-institutionis-sacerdotalis-pro-polonia-2> (04.01.2024).

zainteresowania oczekiwane są w posłudze dyrektorów ekonomicznych lub innych duchownych wykonujących specyficzne zadania. Podobnie zainteresowania, które wydają się nieoczywiste z punktu widzenia pracy pastoralnej, mogą okazać się niezwykle przydatne w duszpasterstwie nadzwyczajnym. Mogą one pomóc w nabywaniu kompetencji w duszpasterstwie różnych grup zawodowych lub osób spędzających czas wolny w określony sposób, takich jak myśliwi, pszczelarze czy uprawiający różnorakie dyscypliny sportu.

Wola prezbitera jest ważnym kryterium przy doborze prezbiterów do duszpasterstwa nadzwyczajnego. Ten czynnik nie zawsze jest brany pod uwagę lub w ograniczonym zakresie. Wynika to z równych powodów. Jednym z nich jest przekonanie, że posiadanie kwalifikacji do jednego rodzaju duszpasterstwa umożliwi duchownemu równie efektywne zaangażowanie w inne formy tej działalności. Działo się tak między innymi w przypadku duszpasterzy osób z niepełną sprawnością. Uważano niekiedy, że duszpasterz niewidomych może być równie efektywnym duszpasterzem niesłyszących lub osób z niepełnosprawnością intelektualną czy ruchową⁷. Wszystkie te kategorie duszpasterstwa nadzwyczajnego wymagają jednak odmiennych umiejętności i nie we wszystkich sytuacjach takich samych predyspozycji.

Innym powodem kierowania prezbiterów jednocześnie do różnych rodzajów duszpasterstwa nadzwyczajnego jest okazanie dyspozycyjności względem jednego z nich. Zakłada się, że skoro duchowny może pracować z jedną grupą wiernych o specyficznych potrzebach religijnych, to zdoła także skutecznie pracować z kolejną lub z kilkoma innymi⁸. Przypuszcza się, że duchowny będzie sprawnie łączył te obowiązki, umiejętnie zapakajając niestandardowe potrzeby i oczekiwania. W rzeczywistości jednak realizacja wielu dziedzin duszpasterstwa nadzwyczajnego jest możliwa kosztem jakości posługi. Najczęściej odbywa się to przez jej spłylenie lub zmniejszenie częstotliwości działań na rzecz określonej grupy lub poszczególnych osób. W takich sytuacjach wola

7 B. Z. Pawłowicz, *Duszpasterstwo niewidomych*, „Ateneum Kapłańskie” 76 (1984) z. 452, s. 98–99.

8 Por. Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, 84b, <https://www.clerus.va/content/dam/clerus/documenti/ratio-2026/testo-polacco.pdf> (04.01.2024).

i argumenty duchownych, którzy są delegowani do wielu zadań, nie zawsze są wystarczająco respektowane, zaś decyzje te argumentuje się zazwyczaj odwołaniem do posłuszeństwa kapłańskiego.

2. Ludzki wymiar formacji

Nauczanie Kościoła zwraca uwagę na konieczność dojrzałej osobowości prezbiterów jako podstawowy warunek nawiązywania zdrowych relacji z ludźmi, do których są posłani, oraz jako warunek skutecznej posługi pastoralnej. Wskazuje na szereg cech, które duchowni powinni rozwijać, takich jak umiejętność dokonywania obiektywnej oceny, roztropność, czy męstwo w pokonywaniu wyzwań i przeciwności. W szczególności sposób podkreśla się także rozważność w przeżywaniu seksualności, wskazując na potrzebę pracy nad rozwijaniem wstydlivości i skromności⁹.

Te cechy osobowości prezbiterów, które są potrzebne w pracy pastoralnej w każdym środowisku, odgrywają szczególną rolę w duszpasterstwie nadzwyczajnym. Zaangażowanie w posługę wobec wybranej, specyficznej grupy wiernych wymaga nie tylko odpowiednich predyspozycji, ale także stałego pogłębiania cech, które sprzyjają realizację celów duszpasterskich. Praca w środowiskach osób z niepełną sprawnością wymaga pogłębiania wrażliwości na ludzkie cierpienie oraz empatii wobec takich osób i ich bliskich. Wymaga również wyrabiania w sobie coraz większej cierpliwości i dyspozycyjności. Nieco innych cech wymaga praca w duszpasterstwie grup zawodowych, w których cenione są specyficzne cechy, właściwe dla danej profesji, sprzyjającej jej wykonywaniu. Takich cech wierzący oczekują także od swych duszpasterzy, które pomogą im w nawiązywaniu relacji i budowaniu ich autorytetu, co przełoży się na skuteczność posługi pastoralnej¹⁰. W poszczególnych środowiskach zawodowych mogą być cenione zwłaszcza takie cechy, jak: męskość w jej specyficznej formie, siła fizyczna, upór i konsekwencja, zdolności intelektualne oraz wiele innych. Odpowiednich predyspozycji

⁹ Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów*, 93.
¹⁰ Por. K. Dyrek, *Specyfika wskazań nowego „Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis” (RFIS–2016) odnośnie do formacji permanentnej, „Formatio Permanens”* 17 (2017), s. 19–30.

i cech osobowości wymaga także posługa wśród grup wiernych różniących się wiekiem i płcią. Nieco inne pożądane są w pracy z dziećmi lub młodzieżą, a inne z dorosłymi lub seniorami; odmienne z mężczyznami i kobietami. W duszpasterstwie nadzwyczajnym, adresowanym do tych różnorodnych grup, współcześnie akcentuje się umiejętność przeżywania seksualności przez presbitera, a zwłaszcza zachowanie czystości¹¹.

Od duszpasterzy oczekuje się, że będą potrafili zdefiniować te cechy ludzkie, które są nie tylko sprzyjające, ale przede wszystkim konieczne do realizacji ich posługi w określonym duszpasterstwie nadzwyczajnym. Nauczanie Kościoła zwraca uwagę na umiejętność odkrywania tych cech w sobie i określania kierunków pracy nad ich rozwojem. Dalszym etapem w tym procesie jest umiejętność motywowania siebie do podejmowania wysiłków związanych z doskonaleniem tych cech, a w dalszej perspektywie – realizacja stałego procesu samowychowania. W tym kontekście korzystanie z nauk psychologicznych lub pedagogicznych może okazać się niezwykle pomocne w rozwijaniu potrzebnych cech osobowości¹². Dotychczasowa wiedza, doświadczenie i intuicja duchownego mogą być niewystarczające wobec rosnących oczekiwań i potrzeb środowiska, w którym praca wiąże się z autorozwojem w ściśle określonym kierunku.

Formacja ludzka do duszpasterstwa nadzwyczajnego wymaga rozwoju także cech koniecznych do nawiązywania kontaktów, rozwijania relacji i budowania wspólnoty. Umiejętności dotyczące rozwijania życia społecznego, podobnie jak cechy charakteru, powinny mieć swoją specyfikę, to znaczy, że powinny być rozwijane takim kierunkiem, w jakim wymaga je określone środowisko społeczne. Chodzi tu o umiejętności, które są w nim szczególnie cenione, jak również o te, które są przydatne do bardziej skutecznej posługi pastoralnej. W tym kontekście można uznać za kluczowe takie umiejętności, jak: umiejętność równego traktowania wszystkich adresatów duszpasterstwa, sprawiedliwa ocena ich sytuacji życiowej, gotowość do przychodzenia z pomocą wszystkim potrzebującym z równym zaangażowaniem.

11 Por. R. Jaworski, Co ksiądz powinien wiedzieć o swojej seksualności?, „Pastores” (2003) nr 4, s. 50–60.

12 Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu presbiterów*, 93.

Konieczność pracy nad rozwojem określonych cech i umiejętności potrzebnych w duszpasterstwie nadzwyczajnym ma także głębokie uzasadnienie teologiczne. Chrystus, będący Bogiem i człowiekiem, żył wśród ludzi i razem z nimi, co pozwoliło Mu doskonale urzeczywistnić swoje posłannictwo na ziemi. Solidarnie zjednoczył swój los z losem ludzi, dzieląc z nimi radości i cierpienie. Inkarnacja Syna Bożego i Jego ziemskie życie są podstawą i uzasadnieniem głębokiego zaangażowania prezbiterów w życie ludzi oraz ich wspólnot. Naśladowanie zjednoczenia Chrystusa z człowiekiem i doskonałego wypełnienia przez Niego posłannictwa zbawczego skłania obligatoryjnie duchownych do jednoczenia się z wierzącymi tak głęboko, jak wymaga tego realizacja ich powołania i posłannictwa. Aby móc jak najgłębiej jednoczyć się z wiernymi i jak najpełniej podejmować posługę w środowisku osób wymagających specyficznego zaangażowania, konieczna jest autoformacja w wymiarze ludzkim, która w jak największym stopniu odpowiada specyfice danego środowiska¹³.

Realizacja określonego rodzaju duszpasterstwa nadzwyczajnego ma istotny wpływ na prezbiterów. Istnieje pewien rodzaj sprzężenia zwrotnego między oddziaływaniem duszpasterzy i adresatami ich posługi. Oddziaływanie duszpasterskie wpływa na wierzących, zacieśniając ich więzi z Bogiem i Kościołem, jednocześnie kształtując osobowość duchownego. Papież Franciszek nazywa to „nabieraniem zapachu owiec”¹⁴. Coraz głębsze otwieranie się duszpasterza na wiernych i ich specyfikę sprzyja pogłębianiu cech i umiejętności, które są mu potrzebne w posłudze wśród nich.

3. Duchowy wymiar formacji

„Duszą i zewnętrznym kształtem formacji stałej jest miłość pasterska”, dlatego pierwszorzędnym celem formacji do duszpasterstwa nadzwyczajnego jest pogłębianie osobistej relacji prezbitera z Bogiem i miłości do osób, do których został posłany. Związek miłości do Chrystusa

¹³ Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, 84c.

¹⁴ Franciszek, *Homilia podczas Mszy Świętej Krzyżma Z ludem na ramionach*, Rzym, 28.03.2013, „L'Osservatore Romano” wydanie polskie (2013) nr 5, s. 34–35.

i adresatów posługi w duszpasterstwie nadzwyczajnym jest ważny i szczególnie potrzebny¹⁵. Jest ono realizowane w środowiskach wymagających od duszpasterzy głębokiej motywacji o charakterze nadprzyrodzonym połączonej z determinacją i odpornością na przeciwności. Praca z trudnym środowisku, wymagającym wyjątkowych kompetencji duchowych, wystawia na próbę wiarę i motywację duchownego. Może mieć także niekorzystny wpływ na jego miłość pasterską do osób, z którymi pracuje.

Zaangażowanie w duszpasterstwo nadzwyczajne wymaga odpowiednio pogłębianej formacji duchowej, która uwzględni specyfikę określonego rodzaju działalności pastoralnej oraz wykorzystuje adekwatne środki i metody. Uwzględnienie specyfiki środowiska, w którym presbiter posługuje, jest ważne z uwagi na fakt, że miłość pasterska urzeczywistnia się w nim. Nie jest to miłość abstrakcyjna, ale mająca konkretny kształt i obejmująca konkretnych ludzi, którzy mają swoją specyfikę i określone uwarunkowania egzystencjalne. W grupie osób, do której presbiter został posłany, miłość pasterska przyjmuje konkretny kształt i przynosi specyficzne owoce¹⁶. Stosowanie powszechnie przyjętych form i metod formacji duchowej – takich jak codzienna medytacja, celebracja eucharystyczna, praktykowanie sakramentu pokuty i pojednania, rozważanie nauczania Kościoła i biografii świętych, pobożności maryjnej, odpoczynek i inne – powinno być odpowiednio sprofilowane na specyfikę tej grupy osób i mieć treść uwzględniającą tę specyfikę. Niektóre rodzaje duszpasterstwa nadzwyczajnego wymagają podejmowania dodatkowych środków formacji, ponieważ standardowe podejścia nierzadko okazują się niewystarczające.

Pogłębianie formacji w wymiarze duchowym ma na celu umocnienie presbitera w jego posłudze kapłańskiej, a zwłaszcza wierności swojemu powołaniu¹⁷. Zaangażowanie w duszpasterstwo nadzwyczajne może się wiązać z wielorakimi wyzwaniem i zagrożeniami dla życia duchowego i posługi. Wyczerpująca praca może prowadzić do zjawiska wypalenia, z którym związane są znużenie i zniechęcenie; w skrajnych przypadkach

15 Por. J. Misiurek, *Kapłan a Chrystus*, „Dobry Pasterz” 26 (2001), s. 67–81.

16 Por. J. Śliwa, *Jakiego księdza potrzebujemy?*, „Pastores” (2001) nr 1, s. 9–15.

17 Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, 81.

może to prowadzić nawet do porzucenia posługi. Celem formacji duchowej jest podtrzymanie sił duchowych, a także witalnych kapłana. Wiąże się ona z odpoczynkiem, koniecznym do zregenerowania sił i odzyskania energii, a także z podtrzymywaniem relacji ze współbraćmi i pielęgnowaniem przyjaźni kapłańskich, które stanowią ważny sposób zaspokajania podstawowych potrzeb psychicznych i duchownych¹⁸.

Innym niebezpieczeństwem dla kondycji duchowej prezbitera jest zbyt daleko idące zaangażowanie w środowisko posługi. Fascynacja jego specyfiką może stać w opozycji do fascynacji Chrystusem i współpracą z Nim. Brak odpowiedniej formacji duchowej może skutkować „brakiem odporności” na pokusy wynikające z takiej relacji ze środowiskiem posługi, co w konsekwencji prowadzić może do swego rodzaju zeświecczenia duchownego lub nawet porzucenia przez niego posługi. W związku z tym, odpowiednio intensywne i uwzględniające właściwe środki formacja duchowa jawi się jako konieczna. O taką stałą formację powinien zatroszczyć się sam prezbiter, świadomy specyfiki środowiska, w jakim pracuje, oraz zagrożeń, które z niej wynikają. Dla prezbiterów, zwłaszcza dla tych, którzy nie są we właściwy sposób przygotowani do zaangażowania w duszpasterstwo nadzwyczajnym, niezbędna jest pomoc ze strony odpowiedzialnych za jego realizację. Dobra wola, intuicja i doświadczenie duszpasterskie mogą okazać się niewystarczające w samodzielnej formacji, która jest konieczna do pracy w określonym środowisku¹⁹.

4. Intelktualny wymiar formacji

Nauczanie Kościoła wskazuje na konieczność dostosowania poziomu intelektualnego prezbiterów do rozwoju wiedzy adresatów duszpasterstwa²⁰. Zwiększająca się świadomość słuchaczy Ewangelii, obejmująca wiedzę o współczesnym świecie i uwarunkowaniach życia człowieka, niesie ze sobą imperatyw pogłębiania kompetencji intelektualnych przez duchownych. Ma to szczególne znaczenie w przypadku prezbiterów zaangażowanych w różnorakie dziedziny duszpasterstwa

18 Por. A. Radacki, Wypalenie – rozczarowane oczekiwania, „Pastores” (2007) nr 2, s. 64–70.

19 Kongregacja do spraw Duchowieństwa, Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów, 94.

20 Kongregacja do spraw Duchowieństwa, Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów, 95.

nadzwyczajnego. Ich posługa odbywa się nierzadko w środowiskach osób o wyspecjalizowanej wiedzy i kompetencjach, które wpływają na duchownych, kształtując w nich określone poglądy i postawy. Osoby te tworzą środowiska ludzi zajmujących się podobnymi zagadnieniami, przebywających w świecie podobnych problemów i wyzwań. Posługa pastoralna w takim kontekście wymaga rozumienia specyfiki pracy i życia tych osób, co implikuje konieczność pogłębiania wiedzy z dziedziny, którą się zajmują. Wiedza taka pomaga zrozumieć wpływ wykonywanych czynności na światopogląd ludzi, a także na kształtowanie ich relacji z innymi – zarówno w obrębie ich środowiska, jak i spoza nim. Zrozumienie to jest istotne dla ich funkcjonowania w społeczeństwie i w Kościele. Wiedza ta pomaga również zrozumieć specyfikę etosu pracy tych osób, zwłaszcza etykę wykonywanego zawodu i dylematów, jakie towarzyszą pracy zawodowej lub innym czynnościom²¹.

Z podobnych motywów istotna jest formacja intelektualna prezbiterów sprawujących posługę w środowiskach alternatywnych. Konieczna jest również znajomość tych środowisk, ich geneza, specyfika, kontekst społeczny, motywy ludzi w nich skupionych i innych informacji koniecznych do efektywnej pracy w ich obrębie.

Prezbiterzy powinni być świadomi, że wiedza i umiejętności, które mają adresaci ich posługi, są nie tylko specjalistyczne i zaawansowane, ale że poziom ich pogłębienia często nie idzie w parze z poziomem wiedzy ogólnej, a tym bardziej religijnej. Wiedza religijna dorosłych, w tym także specjalistów w różnych dziedzinach, pozostaje nierzadko na poziomie mało zaawansowanym. Dysproporcja między poziomem wiedzy specjalistycznej a religijnej jest na tyle znacząca, że wiedza religijna nie jest w stanie zbudować spójnego światopoglądu religijnego i tworzyć relacji z Bogiem i Kościołem. Edukacja religijna i ewangelizacja osób objętych duszpasterstwem nadzwyczajnym są koniecznym zadaniem, wymagającym jednak dogłębnej znajomości specyfiki określonego środowiska oraz wiedzy i umiejętności, wokół których koncentruje się ich życie zawodowe i społeczne²².

21 Por. D. Lipiec, *Gospodarowanie zasobami ludzkimi a duszpasterstwo*, „Roczniki Teologiczne” 62 (2015) z. 6, s. 78, <https://doi.org/10.18290/rt.2015.62.6-5>.

22 Por. J. Maciąg, *Naucz się, czego będziesz nauczał*, „Pastores” (2011) nr 4, s. 117–122.

Posługa w środowiskach osób z niepełną sprawnością, znajdujących się na marginesie społeczeństwa czy wchodzących w konflikt z prawem wymaga pogłębionej formacji intelektualnej. Duszpasterze pracujący z takimi ludźmi współdziałają z innymi specjalistami posługującymi na ich rzecz, takimi jak: opiekunowie, terapeuci, wychowawcy, nauczyciele i inni odpowiednio przygotowani fachowcy. Skuteczna działalność pastoralna skierowana do osób potrzebujących i ich środowisk, a także adresowana do ludzi niosących im pomoc, wymaga specjalistycznej wiedzy. Umożliwia ona pełniejsze zrozumienie sytuacji egzystencjalnej i religijnej adresatów duszpasterstwa, ich potrzeb i oczekiwań. Chodzi tu zarówno o wsparcie osób, wokół których skupia się działalność duszpasterska, jak i osób stanowiących ich otoczenie²³. Osoby posługujące potrzebującym borykają się z wyzwaniami podobnymi do tych, z którymi stykają się duchowni. Choć mają dostęp do wiedzy specjalistycznej, nie dysponują jednak wiedzą religijną na właściwym poziomie. Formacja chrześcijańska takich osób wymaga zatem, by duszpasterze posiadali odpowiednią formację intelektualną, stosowną do specyfiki tych środowisk.

Stała formacja intelektualna jest niezbędna do skutecznej realizacji duszpasterstwa organizowanego. Zauważa się, że dotychczas z powodzeniem organizowane różnego rodzaju uroczystości religijne, peregrynacje, nowenny i im podobne wydarzenia odgrywają coraz mniejszą rolę w zmieniającym się środowisku społecznym i kościelnym. Refleksja nad przyczynami tego zjawiska oraz nad sposobami dostosowania tradycyjnych form duszpasterstwa wymaga odpowiednio przygotowanych duchownych, zdolnych do postawienia właściwej diagnozy duszpasterskiej. Zrozumienie zachodzących procesów wymaga nie tylko fragmentarycznej wiedzy, ale pogłębionego i całościowego studium w ramach *formatio permanens*²⁴.

²³ Por. P. Matuszak, *Przygotowanie pastoralne seminarzystów do posługi charytatywnej*, „Roczniki Teologiczne” 62 (2015) z. 6, s. 104, <https://doi.org/10.18290/rt.2015.62.6-7>.

²⁴ Por. A. Radecki, *Formacja permanentna kapłanów*, „Formatio Permanens” 17 (2017), s. 91–96.

5. Pastoralny wymiar formacji

Pastoralny wymiar formacji prezbiterów zasadza się na miłości pasterskiej, której charakter Jan Paweł II określił w *Pastores dabo vobis*:

Pasterska miłość [...] skłania i pobudza kapłana do coraz lepszego poznawania rzeczywistych warunków życia ludzi, do których jest posłany, do rozeznawania wezwań Ducha Świętego w wydarzeniach historycznych swojej epoki, do poszukiwania właściwszych metod i bardziej przydatnych form sprawowania w dzisiejszych czasach swej posługi. Tak więc pasterska troska ożywia i podtrzymuje ludzkie wysiłki kapłana, który pragnie uczynić swą posługę aktualną, wiarygodną i skuteczną²⁵.

W wypadku duszpasterstwa nadzwyczajnego wysiłki te są bardziej efektywne, gdy podejmowane są wspólnie z innymi duchownymi i ich współpracownikami. Wymiana doświadczeń sprzyja doskonaleniu realizowanych form pastoralnych oraz wypracowywaniu nowych, bardziej adekwatnych do specyficznych sytuacji. Nauczanie Kościoła wskazuje na potrzebę organizowania systematycznych spotkań duszpasterskich, które stanowią przestrzeń doskonalenia i wypracowywania metod działalności pastoralnej²⁶.

W Polsce wiele dziedzin duszpasterstwa nadzwyczajnego ma zorganizowane struktury i koordynatorów na płaszczyźnie diecezjalnej i ponaddiecezjalnej. Mogą oni organizować spotkania, szkolenia, kursy oraz inne inicjatywy służące rozwojowi dotychczasowych i nowych form działalności pastoralnej, tym samym przyczyniają się do podnoszenia kwalifikacji duchownych. Dotyczy to zwłaszcza młodych prezbiterów rozpoczynających posługę, którzy w seminarium nie otrzymali stosownego, specjalistycznego przygotowania²⁷. Zasadny wydaje się zatem postulat, aby zamiast uczestniczyć w realizowanej w diecezjach *formatio permanens*, zostali oni objęci dedykowanym przygotowaniem do pracy w określonych środowiskach, do których adresowane jest duszpasterstwo nadzwyczajne.

25 Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis*, 72.

26 Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów*, 96.

27 Por. R. Skrzypczak, *Dobry pasterz czy wyszkolony lider?*, „*Pastores*” (2018) nr 1, s. 70–79.

Zakończenie

Formacja presbiterów do duszpasterstwa nadzwyczajnego powinna mieć charakter holistyczny i permanentny, obejmujący cały okres ich zaangażowania w tę dziedzinę działalności pastoralnej. Specyficzne wyzwania, przed jakimi oni stają, oraz potrzeby i oczekiwania adresatów duszpasterstwa wymagają w pierwszej kolejności doboru odpowiednich kandydatów do takiego duszpasterstwa, a następnie właściwego przygotowania w wymiarze ludzkim, duchowym, intelektualnym i pastoralnym. Formy przygotowania powinny być dostosowane do współczesnych zmian zachodzących w Kościele i świecie. Kształtowanie kompetencji presbiterów powinno prowadzić do osiągnięcia przez nich odpowiedniego poziomu wiedzy i umiejętności porównywalnego do profesjonalizmu osób, do których są posłani. Z powyższego wyłania się postulat stałego podnoszenia poziomu formacji stałej, adresowanej do duchownych realizujących duszpasterstwo nadzwyczajne.

Bibliografia

- Chlewiński Z., *Formacja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, red. L. Bieńkowski, P. Hemperek i in., Lublin 1989, kol. 389.
- Dyrek K., *Specyfika wskazań nowego „Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis” (RFIS–2016) odnośnie do formacji permanentnej*, „Formatio Permanens” 17 (2017), s. 19–30.
- Franciszek, *Homilia podczas Mszy Świętej Krzyżma Z ludem na ramionach*, Rzym, 28.03.2013, „L’Osservatore Romano” wydanie polskie (2013) nr 5, s. 34–35.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Pastores dabo vobis*.
- Jaworski R., *Co ksiądz powinien wiedzieć o swojej seksualności?*, „Pastores” (2003) nr 4, s. 50–60.
- Kamiński R., *Duszpasterstwo nadzwyczajne*, w: *Teologia pastoralna*, t. 2, red. R. Kamiński, Lublin 2002, s. 309–313.
- Kamiński R., *Duszpasterstwo nadzwyczajne*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 209–212.

- Konferencja Episkopatu Polski, *Droga formacji prezbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia*, <https://episkopat.pl/doc/212952.english-wchodzi-w-zycie-dokument-droga-formacji-prezbiterow-w-polsce-ratio-institutionis-sacerdotalis-pro-polonia-2> (04.01.2024).
- Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o postudze i życiu prezbiterów*, Kraków 2013.
- Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, <https://www.clerus.va/content/dam/clerus/documenti/ratio-2026/testo-polacco.pdf> (04.01.2024).
- Lipiec D., *Gospodarowanie zasobami ludzkimi a duszpasterstwo*, „Roczniki Teologiczne” 62 (2015) z. 6, s. 69–82, <https://doi.org/10.18290/rt.2015.62.6-5>.
- Maciąg J., *Naucz się, czego będziesz nauczał*, „Pastores” (2011) nr 4, s. 117–122.
- Matuszak P., *Przygotowanie pastoralne seminarzystów do posługi charytatywnej*, „Roczniki Teologiczne” 62 (2015) z. 6, s. 97–122, <https://doi.org/10.18290/rt.2015.62.6-7>.
- Misiurek J., *Kapłan a Chrystus*, „Dobry Pasterz” 26 (2001), s. 67–81.
- Pawłowicz B. Z., *Duszpasterstwo niewidomych*, „Ateneum Kapłańskie” 76 (1984) z. 452, s. 96–108.
- Radacki A., *Wypalenie – rozczarowane oczekiwania*, „Pastores” (2007) nr 2, s. 64–70.
- Radecki A., *Formacja permanentna kapłanów*, „Formatio Permanens” 17 (2017), s. 91–96.
- Skrzypczak R., *Dobry pasterz czy wyszkolony lider?*, „Pastores” (2018) nr 1, s. 70–79.
- Śliwa J., *Jakiego księdza potrzebujemy?*, „Pastores” (2001) nr 1, s. 9–15.

